

СИСТЕМА ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

У статті проведено дослідження поняття «життєздатності» в його широкому розумінні в контексті впливу системи життєздатності на рівень конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах. Розглянуто поняття життєздатності на міждисциплінарному рівні та в якості економічної категорії; виявлені основні параметри життєздатності та їх вплив на конкурентоспроможність підприємства.

In the article research the concept of «viability» is conducted in his wide understanding in the context of influencing of the system of viability on the level of competitiveness of enterprise in modern terms. A concept viability is considered at different subject level and in quality as economic category; educed basic parameters of viability and their influence on the competitiveness of enterprise.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з важливих особливостей світового процесу глобалізації і пов'язаних з ним економічних і соціальних явищ є посилення ролі конкуренції на всіх рівнях господарювання: від рівня держави до рівня підприємства. Загострення конкуренції в цих умовах стає однією із провідних сил економічного та соціального прогресу суспільства. Вона пронизує всі зв'язки виробництва та споживання, є ринковим засобом забезпечення збалансованості між попитом та пропозицією, виконує функцію спілкування і погодження інтересів виробників. Тому проблеми підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання і економіки країн в цілому в умовах глобалізації набувають пріоритетного значення серед інших проблем сучасного світу.

Ринкові відносини по новому ставлять проблему ефективності роботи підприємств промисловості, висуваючи на перший план не стільки ефективність виробництва в загальному розумінні, скільки забезпечення ефективності функціонування суб'єктів господарювання в конкурентному середовищі. При цьому забезпечення високої конкурентоспроможності промислових підприємств виступає не самоціллю, а засобом зміцнення позицій національної економіки і вирішення соціальних проблем. До того ж розгляд проблем конкуренції визначається особливою роллю реалізації конкурентних переваг промислових підприємств при формуванні їх стратегії життєздатності.

Життєздатність підприємства – це складна економічна категорія, в якій переплітаються багато теоретичних та практичних аспектів. Серед головних із них є моніторинг і діагностика життєздатності промислових підприємств [1, с.47-50]. Актуальність дослідження їх та життєздатності підприємства як економічної категорії посилюється в умовах мінливості зовнішнього середовища та кризової ситуації, яка характеризується фінансовою, політичною нестабільністю діяльності підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Першим науковцем, який займався дослідженням життєздатності підприємств є В.П. Мартиненко. У своїх працях він визначив поняття «життєздатність підприємств промисловості», надав класифікацію факторів життєздатності та розробив модель стратегії життєздатності промислового виробництва. В.М Бондаренко присвятив декілька статей, присвячених застосуванню зарубіжних моделей діагностики життєздатності та класифікації факторів життєздатності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Автори зазначених досліджень розглядали стратегію життєздатності, однак не приділили достатньо уваги самому терміну «життєздатність», його широкому розумінню та впливу на формування конкурентоспроможності підприємства. Також не була зроблена повна систематизація

класифікаційних ознак факторів життєздатності.

Постановка завдання. Розгляд поняття «життєздатність» на міждисциплінарному рівні та як економічної категорії; виявлення основних параметрів та факторів життєздатності та їх впливу на конкурентоспроможність підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Середовище функціонування підприємства – це сукупність факторів, умов, які визначають його здатність до довгострокового успішного функціонування. Як зазначає Дж. Гелберейт ще однією особливістю підприємницького середовища є те, що «межі зовнішнього та внутрішнього середовищ дещо розмиті внаслідок взаємопроникнення елементів організації та середовища» [2].

Такі ж закономірності підтверджують і закони діалектики, які стверджують, що породжені певними причинами наслідки самі стають причиною появи інших явищ, які формують причинно-наслідкові зв'язки. Тобто породжується ціла низка негативних явищ в результаті збою чи несправності в першій ланці явищ. Загострення окремих протиріч системи на початку може призвести до деяких збоїв у роботі, а потім до появи окремої локальної нестійкості чи декількох, не пов'язаних один з одним негативних локальних явищ. Негативні явища суміщаються і переплітаються між собою і формують базу для переходу до повної нестійкості, тобто порушення життєздатності всього підприємства. Нестійкість системи і виникнення кризи є, в першу чергу, свідченням неспроможності внутрішнього механізму до саморегулювання системи, тобто відсутності спроможності самостійно нейтралізувати негативний вплив причин, які викликали цю нестійкість [3, с.265].

У таких умовах головним завданням кожного підприємства є своєчасне визначення найсуттєвіших за впливом зовнішніх та внутрішніх факторів і ретельне дослідження їх поведінкового впливу на життєздатність економічної одиниці. Але перш за все треба спочатку визначити, що означає термін «життєздатність» як економічна категорія, та як поняття взагалі.

Великий тлумачний словник сучасної української мови дає пояснення терміна «життєздатний» – здатний зберігати, підтримувати життя [4]. Разом з поняттям «життєздатність» багато тлумачних словників виокремлюють такі категорії як «життєстійкість», «життєзабезпечення», «життєдіяльність» та ін.

Слід зазначити, що поняття «життєздатність» є міждисциплінарним і зустрічається в багатьох галузях науки. Життєздатність в органічній системі визначається як основний потенціал органічної системи, що забезпечує безперервність відтворення. Вона полягає в анатомо-фізіологічній потужності елементів системи, що беруть участь, надійності підтримки поточної рівноваги система-середовище і ремонтантної (здібності до повторного і багатократного відновлення і відновлення власних можливостей). Якщо виживання і мінливість – це відповідь на виклики зовнішнього середовища, то життєздатність – це в першу чергу відповідь на вимоги подолання технічних (морфофізіологічних) складностей структурної обмеженості організмів [5].

У біології під життєздатністю розуміють стан організму, що характеризується здібністю до обміну речовин, зростання і розмноження. Біологи вважають, що чоловічі особини менш життєздатні, зокрема через свою більш ризиковану поведінку. За сотні і тисячі поколінь цілком міг сформуватися якийсь оптимум якостей, який забезпечив би найбільшу життєздатність кожної особини, а значить і вигляду в цілому. Але умови, в яких існує вид, зовсім не постійні, і в яку сторону вони зміняться завтра, передбачити важко. Саме для цього необхідні особини з набором якостей, в даних умовах неоптимальних, не потрібних, і мабуть шкідливих. Якщо умови зміняться, то якісь із цих якостей можуть бути доречними. Породжує такі особини, природа ризикує – в даний момент вони менш життєздатні, але в нових умовах вони можуть виявитися найжиттєздатнішими [6]. Людям спочатку властива необхідність забезпечити собі можливість жити, тобто життєздатність. Проте сам термін “життєздатність” не був надбанням науки аж до ХХ в. І лише на початку минулого століття його можна знайти у А.А. Богданова як динамічну

стійкість у середніх умовах середовища. Дуже часто дане поняття вживає радянський біолог, зоолог, теоретик еволюційного учення І.І. Шмальгаузен. [7]

Французький соціолог Е. Дюркгейм вважав, що вік і життєздатність суспільства визначалися тим, чи є у нього ідеали. Тому росіяни, що в ті часи заявляли про свою прихильність вищим цінностям, наприклад, в літературі, здавалися йому нацією, повною сил. На думку А. Тойнбі, життєздатність цивілізації визначається рівнем освоєння життєвого середовища і розвитком духовних основ даного суспільства. Будь-яка небезпека для людини – щось більше, ніж загроза існуванню. А. Тойнбі ввів вдаль поняття – «виклик історії». Життєздатність може зрозуміти як здатність суб'єкта забезпечити свою виживаність через самовдосконалення. Життєздатність – категорія, близька до категорії «відтворення», тобто здатність суб'єкта відтворювати себе, свою культуру, свої відносини всупереч нескінченному потоку небезпек, долаючи їх і відповідаючи на них пропорційно реальному виклику історії [8].

Життєздатність часто зв'язується з духовністю, культурою. А.І. Юрьев пише: «Спадкоємність культурних цінностей для кожного нового покоління підвищує його життєздатність, а втрата їх, навпаки, знижує волю до життя, якість життя, веде до втрати її сенсу» [8].

Філософи вважають, що життєздатність людини зосереджена на волі до життя і припускає постійне особове зусилля. Простою, початковою формою цього зусилля є підпорядкування суспільним етичним заборонам, зрілої і розвиненої – робота за визначенням сенсу життя. Як писав Ф. Ніцше, той, хто знає навіщо жити, може винести будь-яке «як». Таким чином, життєздатність зв'язується з сенсом життя людини.

Таким чином, існує багато визначень поняття «життєздатності». В одних джерелах – це здатність до існування, розвитку та виживанню, в інших – це здатність до самостійного існування. Це також може бути і здатність до довготривалого збереження важливих властивостей та недовготривалого – менш важливих, але більш актуальних тут і зараз, в існуючих умовах; це – також і здатність раціонально планувати і ефективно, успішно діяти в певних умовах. У більш широкому розуміння життєздатність – це поєднання стійкості системи та її адаптованості, її самоідентичності і відповідності, корисності, придатності; оптимальності та не оптимальності.

У рамках менеджменту життєздатність організації в умовах, що змінюються, повинно забезпечувати стратегічне управління. Саме діяльність по стратегічному управлінню спрямована на визначення стратегічної позиції, яка повинна забезпечити тривалу життєздатність організації [9]. Як пишуть А.Л. Гапоненко і А.П. Панкрухин, єдине, що сьогодні не змінюється – це самі зміни. Саме тому успішно діючі організації управляють власними змінами з метою постійної адаптації до зовнішнього середовища, що змінюється. У цих умовах детальні стратегії не можуть бути наперед збудовані. Часто їх доводиться корегувати у процесі. «Секрет успіху – вже не стільки в передбаченні майбутнього, скільки в створенні організації, яка могла б процвітати в непередбачуваному майбутньому» [10, с.7].

Стосовно підприємств достатньо чітко сформулював термін «життєздатність» В.П. Мартиненко у своїй монографії «Стратегія життєздатності підприємств промисловості». Визначення «життєздатність» вказує на наявність у підприємств промисловості необхідного і достатнього потенціалу для подолання дисбалансу господарської системи та підтримування певного рівня господарської діяльності з метою уникнення збитковості [11, с.15].

Особливе місце життєздатності обумовлено основними компонентами (ознаками), що для неї характерні: платоспроможність, фінансова стійкість, ділова активність, інтенсивність використання ресурсів, конкурентоспроможність, а також сутнісною природою головних економічних категорій: прибутку, фінансів, кредиту, котрі виступають її фундаментом [11, с.17].

Нині діяльність кожного підприємства промисловості залежить від макроекономічних та соціально-політичних процесів у світовому співтоваристві, від кон'юнктури ринку, тенденцій його розвитку. Усе це обумовлює ряд напрямків формування програм і проектів

забезпечення життєздатності підприємств, а значить і його конкурентоспроможності. Серед них і виявлення пріоритетних для підприємств сегментів ринку, пошук та аналіз стабільних джерел фінансування, обирання стійких партнерів і посередників, зміцнення позицій в конкурентній боротьбі, розробка довгострокових інвестиційних програм, з огляду на пріоритетні напрямки розвитку промисловості, своєчасне виявлення ознак фінансової неспроможності, а також розробка та реалізація антикризових дій на підприємствах.

Важливим моментом є те, що підприємства потребують забезпечення життєздатності, тобто створення перспективних моделей розвитку не тільки в кризових умовах, але і в умовах швидких змін зовнішнього середовища та нестабільності умов підприємництва, ускладнення функцій управлінських кадрів, підвищення інтенсивності праці і відповідальності тих, хто працює.

Говорячи про систему життєздатності, ми повинні відмітити, що її формування тісно пов'язане з використанням понять, методів, інструментарія інших наук: бухгалтерського обліку, фінансів, права, статистики, інформатики, маркетингу, менеджменту і т.д. У цьому сенсі її можна розглядати з методологічної точки зору як синтез, підпитаний елементами інших наук. Ураховуючи реалії ринкової економіки, трактовка поняття, що розглядається, повинна відображати його специфічність і в той же час належати до "економічного сімейства" в цілому.

Таким чином, система життєздатності являє собою узагальнюючу модель господарських дій, спрямованих на підтримку стабільної і ефективної роботи всіх підрозділів підприємств в умовах постійно виникаючих економічних загроз з боку як внутрішніх, так і зовнішніх чинників оточуючого середовища шляхом розробки методів передбачення негативних тенденцій і загроз, реалізації антикризових заходів на підприємствах, а також заходів, пов'язаних з підвищенням ефективності діяльності та конкурентоспроможності підприємства.

Значення системи життєздатності посилюється у зв'язку зі зростанням ролі господарських відносин у мінливих умовах ринкового середовища, ускладненням функцій управлінських кадрів, підвищенням інтенсивності праці і відповідальності працівників, а також із значним впливом зовнішніх та внутрішніх чинників.

Слід зазначити, що для системи життєздатності характерні три основні відмінні риси: необоротність, перманентність і довгостроковість наслідків. Тобто з її реалізацією змінюється потенціал підприємств і стає неможливим повернення до колишнього становища, а якщо і можливе, то воно пов'язане із витратами тривалого часу і значних ресурсів. Перманентний характер проявляється в тому, що підприємства постійно перебувають в стані розробки та коригування своєї стратегії. Перманентність стратегії визначається мінливістю навколишнього ділового середовища, партнерів, конкурентів, нестабільністю підприємницького клімату, ринкової ситуації.

Варто відмітити, що формування системи життєздатності набуває все більшої актуальності, оскільки в ринкових умовах підприємства постійно повинні попереджати кризові явища і своєчасно розробляти та реалізовувати заходи, пов'язані із запобіганням банкрутства, самостійно визначати асортимент і обсяг виробництва продукції, характер відносин з постачальниками і споживачами, кредитну, інвестиційну, інноваційну, дивідендну політику і т.д. Крім того, формування такої системи дозволить даним суб'єктам господарювання:

- своєчасно виявляти схильність до фінансової неспроможності;
- розробити та реалізувати антикризові заходи;
- ефективно (більш раціонально) використовувати наявні ресурси;
- підготуватись до раптових змін у зовнішньому середовищі;
- визначити основні потреби ринку;
- виявляти і використовувати сприятливі умови навколишнього середовища;
- покращити координацію дій та контроль.

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок – система життєздатності має

велике значення для підприємств промисловості в умовах конкуренції і не втратить своєї актуальності в майбутньому, оскільки передбачає своєчасне виявлення ознак фінансової неспроможності, розробку та реалізацію антикризових заходів, моніторинг умов конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках, зміцнення ринкової репутації і розширення кола споживачів, диверсифікацію виробництва в плані охоплення нових секторів ринків промислової продукції і послуг, пошук джерел фінансування стратегічних проектів і всього комплексу заходів виробничо-господарської поведінки промислових підприємств, що прагнуть забезпечити свою життєздатність.

Висновки і перспективи подальших розробок. За результатами проведених досліджень можна зробити такі висновки:

1. Для забезпечення конкурентоспроможності підприємства слід перш за все забезпечити його життєздатність, яка є не результатом одиначної дії, а є системою, на яку впливає безліч факторів.
2. Забезпечення життєздатності є актуальним та першочерговим завданням підприємств промисловості не тільки в період кризової ситуації в економіці країни, але і в інших умовах, які, як правило, завжди супроводжуються нестабільністю зовнішнього середовища;
3. Поняття життєздатність є доволі широким та охоплює багато визначень в різних галузях науки. Щодо економіки найбільш змістовне визначення надав В.П. Мартиненко: життєздатність підприємств – це наявність у них необхідного і достатнього потенціалу для подолання дисбалансу господарської системи та підтримування певного рівня господарської діяльності з метою уникнення збитковості.

Література

1. Бондаренко В. М. Моніторинг та діагностика життєздатності підприємства з використанням зарубіжних моделей / В. М. Бондаренко // Економіка та держава. – 2009. – № 6. – С. 47–50.
2. Бондаренко В. М. Фактори життєздатності підприємства: теоретичні та практичні підходи [Електронний ресурс] / В. М. Бондаренко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2008_26/statti/3_2.htm.
3. Василенко А. В. Менеджмент устойчивого развития предприятия: [монографія] / А. В. Василенко. – К.: Центр учебной литературы, 2005. – 648 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovnuk.net/?swrd=%F7%E8%ED%ED%E8%EA> від 02.10.2008.
5. Коломейцев И. Жизнеспособность и выживание, как биосоциальные функции [Электронный ресурс] / Игорь Коломейцев. – Режим доступа: <http://www.aicomunity.narod.ru/TheBase/viability.htm>.
6. Протопопов А. Трактат о любви, как ее понимает жуткий зануда. [Электронный ресурс] / А. Протопопов. – Режим доступа: <http://protopop.chat.ru/index.html>.
7. Разумовский О. С. Проблема жизнеспособности систем. [Электронный ресурс] / О. С. Разумовский, М. Ю. Хазов. – Режим доступа: http://www.portalus.ru/modules/philosophy/readme.php?subaction=showfull&id=1108378670&archive=0216&start_from=&uc.
8. Мишучкова И. Н. Определение четырех способностей КЧК [Электронный ресурс] / И. Н. Мишучкова. – Режим доступа: www.mishuchkova.ru/works/2.doc.
9. Бандурин А. В. Стратегический менеджмент организации [Электронный ресурс] / А. В. Бандурин, Б. А. Чуб. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru>.
10. Гапоненко А. Л. Стратегическое управление: [учеб. пособ.] / А. Л. Гапоненко, А. П. Панкрухин. – М.: Омега-Л, 2004. – 472 с.
11. Мартиненко В. П. Стратегія життєздатності підприємств промисловості: [навч. посіб.] / В. П. Мартиненко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 328 с.